

Харківська обласна державна адміністрація
Департамент культури і туризму
Харківської обласної державної адміністрації
ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди»
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Національної академії наук України
Харківський національний університет сільського
господарства імені П. Василенка
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ВЕРТОГРАДАР УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої всебічному осмисленню
постаті Г. С. Сковороди*

18 травня 2013 року

Сковородинівка — Харків
«Майдан»
2013

УДК
ББК
В

*Друкується за рішенням науково-методичної ради
Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди,
протокол № 6 від 23 вересня 2013 року*

На обкладинці використано малюнок Г. Галкіна.

Вертоградар української духовності : Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої всебіч-
ному осмисленню постаті Г. С. Сковороди (ОКЗ «НЛММ
Г. С. Сковороди», 18 травня, 2013 року). — Харків : Майдан,
2013. — 170 с.

Збірник «Вертоградар української духовності», укладено на осно-
ві матеріалів, озвучених під час Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої всебічному осмисленню постаті Г. С. Сковороди, яка від-
булась 18 травня 2013 року.

У роботі конференції взяли участь представники понад двадця-
ти наукових інституцій із України й Росії, які спробували осмисли-
ти широке коло питань філософії, філології й краєзнавства, зокрема
шляхи популяризації спадщини Григорія Сковороди музейними за-
собами, питання гуманітаризації вищої освіти в Україні та синерге-
тики в освітньому процесі, можливість культурного діалогу епох на
основі творчості Григорія Сковороди.

- софії. — Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней: Видавництво курсів українознавства імені Ю. Липи, 1984. — С. 339—355.
4. Костенко Л. Вибране. — К.: Дніпро, 1989. — 559 с.
  5. Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне: роздуми про епістолярну творчість. — К.: Дух і Літера, 2001. — 300 с.
  6. Олійник Б. Стою на землі: Вірші та поеми. — К., 2003.
  7. Пінчук Т. Штрихи до поетичного портрету Гр. Сковороди // Радянське літературознавство. — 1998. — № 2. — С. 65—68.

Толстов І. В.

ВПЛИВ ФІЛОСОФІЇ Г. С. СКОВОРОДИ НА СВІТОГЛЯД Л. М. ТОЛСТОГО

Цікавитися філософією Л. М. Толстой почав дуже рано: «...у 16 років Толстой, «зруйнувавши» в собі традиційні погляди, захопився Руссо...» [2, 452]. З юнацтва на першому плані у його філософії стоїть етика. Уже в цей час внутрішній світ письменника цілком заповнює прагнення до самовдосконалення, постійне незадоволення собою, боротьба з людськими пороками. Окрім етичних ідей Руссо глибокий вплив на нього справив песимізм Шопенгауера, який згодом трансформується у Толстого в оптимістично забарвлений імперсоналізм.

Важливим періодом, коли Толстой повністю занурюється у філософію, були 1879—1881 рр., тоді письменник пережив глибоку духовну кризу, після чого в його світогляді стався різкий злам. У цей час він багато читає, жадібно всмоктуючи в себе різні духовні ідеї свого часу, які знайшли своє віддзеркалення в оригінальній системі «панморалізму». Хоча Толстой здебільшого у виробленні своєї теорії морального самовдосконалення спирається на досягнення європейських філософів, все ж є підстави припустити, що вітчизняна філософська думка також не обминула його. Саме філософія Г. С. Сковороди — «першого філософа на Русі у точному значенні цього слова» [2, 72] — сприяла кристалізації толстовської моральної теорії.

Життя та творчість українського філософа не могли не викликати інтерес у Толстого. Про це може свідчити і такий факт, що в Яснонополянській бібліотеці зберігається чимало матеріалів про

Сковороду: «збірка творів Г. П. Данилевського у 24 томах, 21-й том якої розрізаний саме там, де вміщено статтю про «Г. С. Сковороду»; журнал «Вопросы философии и психологии» за 1894 рік, де була вміщена перша частина статті проф. Ф. О. Зеленогорського «Філософія Г. С. Сковороди»; праця Ф. В. Ливанова «Раскольники и острожники», в другому томі якої вміщена стаття «Український філософ Г. Сковорода та його значення серед молокан і духоборців»; книжечка М. М. Гусева «Украинский народный мудрец Григорий Саввич Сковорода» [1, 159].

Найбільший сплеск зацікавлення Толстого українським філософом є період його роботи над статтею «Г. С. Сковорода», яка призначалася для збірника «Дитяче коло читання». Вона має цілком оригінальний характер. Вся вона пройнята його світоглядом, його ставленням до життя, його поглядами на людину, її призначення. У своїй статті Толстой відзначає, що Сковорода лишив по собі добру пам'ять у народі і мудре вчення про те, як треба жити, щоб знайти справжнє щастя. Викладаючи біографію мислителя, Толстой всіляко підкреслює простий спосіб його життя. З особливою симпатією відзначає близькість його до народу, якому він проповідував своє вчення всюди, де траплялось: на сільських вулицях, на ярмарках, на церковних цвинтарях, у хатах. «Він особливо любив простий, сільський люд, — пише Толстой, — і вони любили його». Пишучи про основи морального вчення Сковороди, Толстой наголошує на його демократизмі, утвердженні ідеї рівності людей усіх станів, на критиці феодально-кріпосницького ладу, офіційної релігії, попівства. Стаття написана в цікавій, дохідливій для юних читачів формі. У ній наведено кілька висловлювань і цитат з творів філософа, а пісню 10-ту «Всякому городу нрав і права», з якої розпочинається «Сад божественних пісень», подано у прозовому перекладі-переказі.

Також Толстой написав стислу, всього на 12 друкованих рядків біографічну замітку-характеристику про Сковороду. В ній виділяються такі риси українського філософа: вченість, презирство до влади і багатства, його близькість до народу і любов до нього простих людей і, звичайно ж, «спрощенський» спосіб життя, що так імпував Толстому. З етичного вчення Сковороди письменник взяв улюблену тезу про те, що все потрібне людині в житті добувається легко, а все непотрібне — важко. Толстому дуже близькі і дорогі думки та висловлювання Сковороди про те, що

благо, щастя не в багатстві, не в грошах, не у владі, а в житті, заснованому на засадах моральності, відповідно до вимог «серця», якими людина повинна постійно керуватися. Лев Миколайович вважав, що важливими умовами людського щастя є: «...гармонійне життя людини з природою, улюблена та вільна праця, сім'я, вільне, любовне спілкування з усіма людьми, здоров'я та безболісна смерть...» [5, 289—293].

Увагу релігійного мораліста Толстого притягують думки і висловлювання українського мислителя про потребу морального самовдосконалення. Принцип самовдосконалення в системі етичних поглядів Толстого, так само як і в етиці Сковороди, є своєрідним фокусом, що стягує в єдиний вузол цілу низку морально-етичних засад і вимог. Він вбирає в себе і потребу пізнання людиною самої себе, свого внутрішнього «я», і вимогу чесного трудового життя, заснованого на засадах правди, справедливості і любові до ближнього, тобто до всіх людей. Органічно включається в нього думка про перевагу духовного над матеріальним. Тому він часто наводить у своїх збірках висловлювання українського мислителя про потребу пізнання людиною самої себе, своєї морально-етичної сутності, «свого серця», або «свого бога», про моральне вдосконалення. Це такі вислови Сковороди, як-от: «джерело вічних промінів серце. ...серце є істинний Бог... Що є в людині глава, аще не серце? Корінь древу, сонце миру, цар народу, серце ж людини є корінь, сонце, цар і глава» [3, 123]. Особливо цінував письменник парафраз Сковороди з Євангелія: «Царство Боже всередині вас», «людина дивиться на лице, а Бог зрить на серце» [4, 98].

Роздуми Сковороди про пріоритет добра над злом, про самопізнання як пізнання Бога, пізнання своєї духовної суті, самопобудову себе як боголюдини, яке досягається через осяяння, визначили та збагатили філософський світогляд Толстого. Ці ідеї в подальшому застосовуються Толстим для відродження релігійної православної культури, за допомогою якої можна створити Царство Боже у земному житті, в якому буде панувати абсолютні добро та справедливість.

Література

1. Григорій Сковорода 250: Матеріали про відзначення 250-річчя з дня народження / Упоряд. І. П. Стогній і П. Я. Шабатин. — Київ: Наукова думка, 1975. — 256 с.

2. Зеньковский В. В. История русской философии. В 2-х т. Серия «Высшее образование». — Ростов-на-Дону : «Феникс», 2004. — Т. 1. — 544 с.
3. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 2. — 576 с.
4. Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя / Пер. укр. мовою, прим. В. О. Шевчука. — Харків : Прапор, 2002. — 280 с.
5. Толстой Л. Н. В поисках веры. — М. : «Мартин», 2006. — 384 с. — (Скрижали мысли).

Трофименко Т. М.

ЧИ ПОГАНО БУТИ ПРОЙДИСВІТОМ? АПОКРИФ МАНДРІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЗА ВОЛОДИМИРОМ ЄШКІЛЄВИМ

Зізнаюся: якось пропустила мить, коли писати цікаво стало в українській літературі поганим тоном. Фразу «це не роман, а сценарій для американського блокбастеру!» довелося неодноразово чути щодо «Хроносу» Тараса Антиповича від читачів різного рівня освіченості та літературних смаків, і це був не комплімент.

Не минуло й півроку, як такі закиди зазвучали на адресу роману «Усі кути трикутника» Володимира Єшкілева. Автор не тільки написав гостросюжетний і характерний твір, а ще й нібито деканонізував та примітивізував образ Григорія Савича Сковороди — вочевидь, на догоду невибагливій публіці. Наскільки я пригадую, публіка вибаглива востаннє вибачила динамічний сюжет «Чорного ворона» Василю Шкляру — завдяки ідеологічній вивіреності змісту. Єшкілеву, безперечно, це не загрожує.

Як і можна було передбачити, в «апокрифі мандрів» молодого Сковорода Європою Єшкілев говорить про зв'язки майбутнього філософа з таємними організаціями і прямо називає його «татом» українських масонів. Це, звісно, затьмарює канонічно-православний образ — одну з офіційних версій старчика Варсави. Чого, вочевидь, не передбачала частина читачів, то це того, що Сковорода постане у ролі шпигуна, бісексуала, учасника змов та оргій (заспокойтеся, останні йому геть не сподобалися).

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ ФІЛОСОФІЇ

<i>Алексєєнко А. П.</i> Ідея Бога та «живий» Бог у філософії Г. Сковороди	4
<i>Бабічев Є. Р.</i> Основні проблеми викладання політології в контексті гуманітаризації вищої освіти в Україні.	7
<i>Гаврилюк Ю. М.</i> Ідея боголюдина як геокультурного суб'єкта у філософії Г. Сковороди	10
<i>Голозубов О. В.</i> Містичний досвід Св. Франциска Ассізького та Г. С. Сковороди: підстави компаративного дослідження	14
<i>Дудко Д. М.</i> Г. С. Сковорода і архаїчні техніки екстазу	17
<i>Заветний С. О., Мудрік В. І.</i> Світогляд і філософія Г. С. Сковороди	22
<i>Львін В. В.</i> «Розум» чи «сердце»? Філософський вибір Г. Сковороди	23
<i>Кобелева Д. Л.</i> Музыкальное общение	33
<i>Количева Т. В.</i> Розгляд вчення Г. Сковороди про самопізнання з позицій гештальт-теорії	34
<i>Лисюк О. О.</i> Про можливість культурного діалогу епох на основі творчості Г. С. Сковороди.	37
<i>Лінецький Л. М.</i> Концептуальне бачення Г. С. Сковородою національно-визвольного руху в Україні у другій половині XVIII століття.	40
<i>Маїталер А. А.</i> Мудрість як умова сучасної освіти: контент софійності Г. С. Сковороди.	43
<i>Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю.</i> Розуміння філософії щастя у творах Г. С. Сковороди	53
<i>Мокрецова Н. Я., Овчаренко В. М.</i> Екзистенціали творчості та праці у філософії Сковороди.	56
<i>Петрушов В. М.</i> Контамінаційність як характерна риса вихідних принципів філософування Г. Сковороди	59
<i>Пономарьов О. С.</i> Філософська спадщина Г. С. Сковороди і духовне відродження України	61

<i>Сухих Л. А., Толстенко С. Н.</i> Перевод Г. С. Сковороды произведения Плуларха «О спокойствии души» как попытка построения своей философии.	64
<i>Тараненко Л. І.</i> «Мудрування» як основа світогляду сучасної молоді	67
<i>Фірсова Л. В., Черних І. П.</i> Єдність пізнання і вільної дії як моральний заповіт Г. С. Сковороди	69
<i>Черемський М.</i> Природовідповідність навчання як необхідна умова професійної підготовки майбутніх інженерів	71
<i>Чернишов В. В.</i> Г. Сковорода й патристична думка християнського Сходу	73
<i>Шелковая Н. В.</i> Інші реальності	77
<i>Щербина Е. Б., Костанда М.</i> Синергетика як ефективний чинник в науково-дослідній роботі студентів	80

СЕКЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Александрович Т. З., Малинка М. М.</i> Морально-етичні християнські цінності як основа для збереження духовності суспільства у прозі Григорія Сковороди та в українському хронографі XVI ст.	84
<i>Каруник К. Д.</i> Кристалізація поглядів Ю. Шевельова на мову й стиль Г. Сковороди.	87
<i>Левченко Н. М.</i> Символ Христа в ієрархії біблійних символів Григорія Сковороди	90
<i>Лукьяненко Д. В.</i> Патріотична домінанта творчості Г. Сковороди й Р. Іваничука	95
<i>Манженко В. П.</i> Формування в адресатів ідеалу «внутрішньої людини» — основна мета листів Сковороди	98
<i>Пінчук Т. С.</i> Поетична трактовка образу Г. Сковороди в художній структурі творів Д. Павличка та Б. Олійника	102
<i>Рибка О. П.</i> Осмислення і трансформація концепту «світ ловив, але не спіймав»	105
<i>Толстов І. В.</i> Вплив філософії Г. С. Сковороди на світогляд Л. М. Толстого	110
<i>Трофименко Т. М.</i> Чи погано бути пройдисвітом? Апокриф мандрів Григорія Сковороди за Володимиром Єшкілевим	113
<i>Ушкалов Л. В.</i> «Повний» Сковорода, перекладений по-російському	116

КРАЄЗНАВСТВО

<i>Буханцова Н. В.</i> Популяризація насліддя Г. С. Сковороди музейними средствами (из опыта работы Белгородского государственного литературного музея)	126
<i>Климчук А. М.</i> Григорій Савич Сковорода на портретах	129
<i>Костова Т. М.</i> Птахи і флора України у вишивці	132
<i>Котляр О. Р.</i> Втілення ідей мистецтва Г. С. Сковороди у творчому житті слобожанського митця, академіка Віктора Гонтаріва	136
<i>Мархайчук Н. В., Марьонкіна В. Г.</i> Постаць Григорія Савича Сковороди в монументальній скульптурі Харківщини	141
<i>Мицай Н. І.</i> Здобутки і перспективи Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди (відзначення 290-річчя з дня народження Григорія Сковороди).	145
<i>Москальова Н. П., Москальов Б. Г.</i> Витоки духовної цілісності: видатні випускники ХНТУСГ імені Петра Василенка	151
<i>Нещерет І. Н., Пересілкина Я. Г.</i> О 10-лєтїи культурно-просветительской программы «Образы человеческого общения» Кафедры ЮНЕСКО «Философия человеческого общения» ХНТУСХ им. Петра Василенко и о новой экспозиции на Гидрологическом памятнике «Источник им. Григория Сковороды»	153
<i>Олендарь Н. Е.</i> Помещичий парк с. Пан-Ивановка (ныне Сковородиновка) Харьковской области как конструкция сакрального вида	155
<i>Троян А. Т.</i> Пам'ятник Сковороді Г. С.	159
Довідка про авторів	163

Наукове видання

**ВЕРТОГРАДАР
УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ**

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої всебічному осмисленню
постаті Г. С. Сковороди*

18 травня 2013 року